

The Abraham Arbesfeld
Kollel Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Men

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG

*Shiurim for
the Seder
Night*

Rabbi Mordechai Willig
ראש חדש ניסן תשס"ח • April 6, 2008

(1) שלחן ערוך – או"ח (תפוא:א)

שיעור כזית, יש אומרים דהוי כחצי ביצה. הגה: ויאכלנו ביחד ולא מעט מעט; ובירקות צריך למעך חלל האויר שבין הירק, ולשער שיעור הכזית בירקות עצמן ולא באויר שביניהם.

(2) מאירי – מס' עירובין (פג.)

כל ששיערנו בסוגיא זו כביצה, פירושו כביצה וקליפתה, חוץ מטומאת אוכלין ששיעורה בביצה בלא קליפתה. שהרי טעם כביצה שבו הוא מדכתי' האוכל אשר יאכל, אוכל שאתהיכול להאכילו בבת אחת והוא כביצה, והרי אין דרך לאכלה בקליפתה. וזה שאמרו אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת כביצה בלא קליפתה, שיערו כדרך אכילתה. וזהו שאמרו בסוגיא זו ותנא דידן מאי טעמא לא תני טומאת אוכלין. ותירץ בה משום דלא שוו שיעורייהו בהדדי, כלומר שביצים הנזכרים בשמנתינו בקליפתן, ולענין טומאת אוכלין בלא קליפתן ויש מפרשי' בענין אחר וזה, עקר.

(3) ספר מדות ושיעורי תורה

עמוד רמז' -

ביצה במדות ימינו: כפי שכתבנו בסוף פרק י"ג מביאים אנו לענין מדות הנפח ההלכתיות ד' שיטות במדת הביצה:

(א) שיטת פוסקי אשכנז: 46 סמ"ק.

(ב) שיטתינו ע"פ מדות הרמב"ם: 50 סמ"ק.

(ג) שיטת הרא"ח נאה: 57.6 סמ"ק.

(ד) שיטת חזו"א: 100 סמ"ק.

מדות אלו הן של ביצה בקליפתה, וביצה בלי קליפתה נפחה קטן ע"פ המציאות, כנזכר לעיל, בכעשירית. ולכן ביצה בל"ק לשיטת פוסקי אשכנז: 41.5 סמ"ק, ולשיטתינו ע"פ מדות הרמב"ם: 45 סמ"ק, ורא"ח נאה כתב: 54.75 סמ"ק (והיינו לדבריו שהקליפה א' מעשרים בביצה), ולשיטת חזו"א יש לנכות מהביצה לשיטתו פחות משיעור הקליפה במציאות.

עמוד רעז' - רעה'

משקל סגולי: במדידה התברר לי שמשקלה הסגולי של מצה בימינו הוא כ-0.55-0.5 ממשקל המים. [ההבדלים תלויים במדת דחיסות המצה ובטרייתה, אבל אין הבדל משמעותי בין מצה עבודה יד או מצת מכונה].

לכן לנוהגים כשיטת הרא"ח נאה (כזית = 27 סמ"ק) משקל כזית מצה הוא כ-15-13.5 גרם, ולנוהגים כשיטת

חזו"א (כזית = 50 סמ"ק) כ-27.5-25 גרם.

והנה לפי דברינו, כזית מצה לשיעור חזו"א הוא 0.75-0.85 של מצת מכונה שמשקלה 32-33 גרם. אמנם

לפ"ז צ"ע הוראת החזו"א שבחצי מצת מכונה יש שיעור כזית בריח. וכבר הקשה על דבריו הגר"י קנייבסקי שמדד ומצא שאין בחצי מצה הנ"ל שיעור כזית לשיטתו, ולכן כתב: "שראו שיהא הכזית ראשון בערך שני שליש מצה".

אולם ע"פ דברינו גם שיעורו קטן ממדת 50 סמ"ק, והדברים טעונים הסבר.

נראה דהסיבה לכך היא, אופן המדידה שבצעו – טחינת המצה ומדידתה בכלי, שמפאת הטחינה גדל נפח המצה

ונכנס בכלי המדידה פחות מצה. ונראה דהחזו"א לא חש לכך אע"פ שיוצרת היא קולא, היות ומדת כזית – 50 סמ"ק שמדד בה היא חומרא יתרה מכמה סיבות ולכן הקל בזה. (ואין צריך לומר שאין לקבוע ע"פ מדידה זו את המשקל

הסגולי העולה ממנה – 0.33 ממשקל המים, ולהקל בזה בשיעור הרא"ח נאה).

(4) רמב"ם – הל' עירובין (א:ט)

וכמה שיעור האוכל שמשתתפין בו כגרוגרת לכל אחד ואחד מבני המבוי או מבני המדינה, והוא שיהיו שמונה עשר או פחות, אבל אם היו מרובים על זה שיעורו שתי סעודות שהן כשמונה עשר גרוגרות שהן כששה ביצים בינוניות, אפילו

היו המשתתפין אלפים ורבעות שתי סעודות לכולן.

(5) מגן אברהם (סימן תפז')

בכריתות דף י"ד א' דכותבת הוי ב' זתים ובס' תרי"ב אית' דכותבת הוי פחות מכביצה אם כן כזית הוי פחות מעט מחצי ביצה וכ"ה לפי מ"ש סימן שס"ח ס"ג גרוגרת הוי שליש ביצה וכ"כ הרמב"ם ולהי"א הוי ד' תשיעית ביצה ואמרי' בפ'

המצניע דגרוגרת גדול מזית ע"ש א"כ זית עכ"פ פחות מחצי ביצה אלא לא דק ולחומר' לא דק אבל לענין שאר מילי צריך לדקדק בדבר מיהו קשה הא אמרינן בכריתות שם אין בית הבליעה מחזיק יותר משני זתים ובעלמ' אמרי' אין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה ונ"ל דה"ק ג' זתים אינו מחזיק מיהו להרמב"ם קשה דג' זתים לא הוי כביצה וצ"ל דההיא דפ' המצניע מיירי בזית קטן ואנן זית בינוני בעינן וכמ"ש הרב"י בסו"א קצ"ו בשם הרוקח:
א למעך חלל - וה"ה אם יש חלל במצ' אינו מצטרף עפ"ב דעוקצין:

6) גר"א ססק"א:

...ושיעורא דר"מ אינו ידוע דבגמרא קאמר שם תרתי ריפתא כו' דנהר פפיתא. ואפשר לומר לשיטת התוספות דשיעורא דר"מ ור"י הנ"ל הוא י"ב ביצים וא"כ הוי חצי ביצה וניחא הכל. אך שיטת הרמב"ם עדיין תמוה שכ' בהדיא דגרוגרות הוא שליש ביצה כנ"ל. ונראה דמה שפסק הרמב"ם ששה ביצים שהם י"ח גרוגרות דאמרינן בגמ' שם היינו עם הקליפות והוי גרוגרות לדידיה שליש ביצה שעם הקליפה ומ"ש ביומא שם אין בית הבליעה כו' יותר מכביצה כו' היינו בלא קליפה כמ"ש שם בעירובין כמוה בלא קליפתה וע"ז אמרו שזית הוא חצי ביצה דהיינו בלא קליפתה ושיעור א' הוא אלא דלא הוי ח"ב ממש ולכן פסק גני עירוב דב' סעודות הוא ששה ביצים דלפ"ז הוי כזית פחות משליש ביצה כנ"ל וגבי שיעורא דכזית כ' שהוא חצי ביצה והיינו כמ"ש וכן הש"ע לענין עירוב כ' כהרמב"ם ולענין פסח כ' שכזית הוא חצי ביצה ופמ"ש אתיא דברי הש"ע כאן על נכון בין לשיטת התוספות ואליבא דר"מ וכנ"ל ובין לשיטת הרמב"ם:

7) פירוש הגר"א על ספר משלי (כד:ט)

...ונראה דהכי פירושו, כמו שפירש הרי"ף, דשיעור שתי סעודות הוא י"ח גרוגות והן שש ביצים. ואיתא בזוהר, שבשלש ביצים יש עשרה זתים שהם תשע גרוגרות, הרי שהזית פחות מגרגרת בחלק עשירית, ולפי זה אתי שפיר, כי שיעור סעודה הוא שלש ביצים, כנזכר לעיל, והם עשרה זתים. וכשיש לאדם זה השיעור (לבד) אז חייבה התורה כשיאכל (בעצמו) כשיעור הסעודה, שיברך לה' על מזונו, כמו שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת", לשון יחיד. אבל ישראל עם קדושים חפשו (חיפוש) נרות איך לגדלו ולרוממו יותר, ולכן כשיש לו שיעור הנזכר לעיל, שהוא עשרה זתים, יהדר אחר עשרה, כדי שיגיע לכל אחד כזית, ואינו אוכל כל שבעו, ויברכו בשם, ואם לא מצא יגשרה, עם כל זה לא יאכל בעצמו, זולא מהדר אחר שלשה, ויתן לכל אחד כביצה ויברכו בזימון. ושזה שאמרו "וכי לא אשא פנים לישראל. אני כו' ואכלת ושבעת כו' והם מדקדקין על עצמן עד כזית' תחילה, ואחר כך "עד כביצה"...

8) פרי חדש (ס"א)

שיעור כזית י"א דהוי כחצי ביצה צריך אני להאריך ולבאר שאין סברא זו מוסכמת ומכוונת להלכה: דע שהרמב"ם בפ"ח מהלכות שבת כתב דגרוגרת א' משלש בכביצה והוציאו מסוגיא דס"פ חלון דקאמר התם דשיעור שתי סעודות הוינן י"ח גרוגרות וכמבואר בדבריו בפ"א מהלכות עירובין וק"ל כותיה דרבי יוחנן בן ברוקה בפרק כיצד משתתפין דשיעור שתי סעודות הם ו' ביצים נמצא שהביצה היא ג' גרוגרות והגרוגרות הוי יותר מכזית כדמוכח בהדיא בר"פ המצניע נמצע שהביצה היא יותר מג' זתים ולפי זה הכותב' היא ג' זתים שהרי היא פחות כמעט מכביצה וכמ"ש הרמב"ם בה' שביית עשור והר"ן בפ"י ההלכות והא דאמרינן בכריתות בפרק א"ל כותבת אית ביה שני זתים "ק דבכלל שלש הוו שתיים והשתא קשה קושי' גדולה לשיט' זו דבפרק ב' דיומא אסיקנ' דאין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת אבל כדי ביצה מחזיק דהיינו יותר מג' זתים ובכריתות בפרק א"ל אמרינן דאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זתים ונ"ל דההיא דכריתות הלשון אינו מדוקדק והכי איתא התם יש אוכל אכילה א' וחיבין עליה ד' חטאות ואשר ופרכינן דניתני חמש חטאות ונוקמ' כגון דאכל זית פיגול ומשני דבזית א' מיירי בב' זתים לא קמיירי ופרכינן ולא והתקני י"ה ובי"ה כותבת הוא דמחייב וכותבת אית ביה ב' זתים ומשני כגון שאכל כוליא בחלבא ופירש רש"י דאזית חלב מחייב שלש חטאות ואשם וגורם נמי להשלמת אכילת כותב' זית של כוליא משלים לכותבת הילכך לא תנא פיגול דבשני זיתי חלב לא קמיירי רב אדא בר אהא מתני חמש חטאות ומתריץ לה כגון דאלל כזית פיגול ופריך תו וניתני שש חטאות ונוקמא כגון דאכל כזית דם ומשני בחדא אכילה קא מיירי בב' אכילות לא קמיירי ושיערו חכמים דאין שש חטאות ונוקמא כגון דאכל כזית דם ומשני בחדא אכילה קא מיירי בב' אכילות לא קמיירי ושיערו חכמים דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זתים כלו' ומ"ה לא קתני שש חטאות דמתני' קתני י"ה ובי"ה כותבת היא דמחייב וכבר הוכחנו לעיל בראיות דכותב' אית ביה ג' זתים אלא ע"כ שלשון הש"ס אינו מדוקדק ור"ל יותר משני שיעור דהיינו שיעור כותבת ועוד זית א' והוי כאלו קאמר שאין בית הבליעה מחזיק יותר מכותב' דהיינו ד' זתים אבל בציר מד' זתים דהיינו יותר מג' זתים מחזיק וכדאמרי' בפרק בתרא דיומא דמחזיק כביצת תרנגולת.

9) מחצית השקל על המרדכי כ. וכו'

ובימי חורפי הקשה לי הרב המנוח מו"ה ישראל ה"פ ז"ל הש"ס דכריתות הנ"ל מדברי המרדכי שהביא מ"א לעיל סי' תעה ס"ק ד' כשהוא מרוסה מחזיק ג' זתים נשאר קושית הש"ס בכריתות והשבתי לו באריכות וע"ש בתו' ישנים:

10) משנה ברורה (שם)

(א) דהוי כחצי ביצה - בינונית עם קליפתה ודעת הרמב"ם דכזית הוא כשליש ביצה ועיין במ"א וביאור הגר"א מש"כ בזה. ולענין דינא במצוה דאורייתא כגון במ"ע דאכילת מצה יש להחמיר ולאכול עכ"פ כחצי ביצה [אם לא שהוא חולה וקשה לו לאכול כחצי ביצה יכול לסמוך על הרמב"ם] ולענין מרור וכה"ג שהוא דרבנן יש לסמוך בדיעבד אם אכל כשליש ביצה אך לכתחלה כיון שצריך לברך על המרור נראה דאין להקל בזה אם לא שהוא אדם חלש וקשה לו יכול לסמוך ולאכול רק כשליש וכו"ל. ולענין בהמ"ז ששיעורו מד"ס בכזית [וכן לענין ברכה אחרונה] ספק ברכות להקל ולא יברך עד שידע שאכל כחצי ביצה. ולכתחלה נכון ליזהר שלא יכניס עצמו בספק ברכות ויאכל כחצי ביצה או פחות הרבה משליש ביצה [פמ"ג] ולענ"ד נראה דנכון לכתחלה שיאכל כביצה פת דאל"ה יש חשש ברכה לבטלה על הברכה שברך מתחלה על הנטילה לאיזה פוסקים וכו"ל בסימן קנ"ח ס"ב עי"ש. ועתה נחזור לענינו דע דמש"כ המחבר כזית כחצי ביצה לאו מלתא פסיקתא היא בזמנינו דיש מאחרונים שהוכיחו דביצים המצויים בזמנינו נתקטנו הרבה עד למחצה מכפי שהיו בימים הקדמונים שבהם שיערו חכמים ולפ"ז בכל מקום שהשיעור הוא כחצי ביצה צריך לשער בכביצה בזמנינו ועיין בשע"ת שהכריע שיש לחלק בזה לענין שיעורין בין דבר שחיובו מן התורה לדבר שחיובו מדרבנן כגון מרור בזה"ז ואפיקומן וכוסות ונמצא לפ"ז בזמנינו יתחייב לאכול מצה עד כשיעור ביצה ומרור יצא בדיעבד אף אם לא אכל רק כשליש ביצה וכו"ל ועיין במש"כ לעיל סימן רע"א בבה"ל בד"ה של רביעית:

11) משנה ברורה (רע"א:סח)

(סח) רובו של רביעית - היינו באדם בינוני מחזיק שיעורו כך אבל באדם גדול ביותר משערין כמלא לוגמיו דידיה לפי גדלו ומ"מ לא בעי לשתות טפי מרביעית. ודע דשיעור רביעית הוא כמעט מלא שתי קליפות מביצה בינונית של תרנגולת והוא שיעור ביצה ומחצה עם הקליפה דלוג הוא ששה ביצים כדאיתא בגמרא וממילא רביעית הלוג הוא ביצה וחצי [מ"א ופמ"ג בסי' ר"י ובה"י הלכות פסח וש"א] ויש מחמירין מאד בענין השיעורין והוכיחו דהביצים נתקטנו בזמנינו למחצית ממה שהיה בימי הגמרא וע"כ שיעור רביעית הוא בכפלים וכן נ"מ מזה לענין כזית מצה דהוא כחצי ביצה כמבואר בסי' תפ"ו ועיין בבה"ל מה שכתבנו בענין זה דנכון לחוש לדבריהם לענין קידוש של לילה ועכ"פ יראה לכתחלה שיחזיק הכוס כשני ביצים והשתיה אף שהכוס גדול די שישתה כמלא לוגמיו דידיה. ודע עוד דהשיעור של מלא לוגמיו צריך לשתות בלי הפסק הרבה בינתיים דהיינו שלא ישהה מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית ועכ"פ לא יפסיק זמן רב כדי אכילת פרס ואם הפסיק בכדי אכילת פרס אף בדיעבד לא יצא וצריך ליזהר בזה כשמקדש בשחרית על יי"ש שאז מצוי להכשל בזה: